

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra teologických věd

Bakalářská práce

Aspekty charitativní činnosti ve starověkém Římě

Autor: Eliška Podlahová

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: ThLic. Julius Pavelčík Th.D.

Datum odevzdání práce: 31.3.2017

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použité literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích

Podpis studenta.....

Poděkování:

Děkuji vedoucímu bakalářské práce ThLic. Juliusovi Pavelčíkovi Th.D. za pomoc při vedení bakalářské práce a jeho cenné rady.

Obsah

Úvod.....	5
1 Stručné historické souvislosti.....	7
2 Důležité zákony, péče o chudé ze strany státu.....	12
2.1 Zákon 12 desek.....	12
2.2 Tiberius Gracchus.....	13
2.3 Lex Iulia agraria campana a Lex Iulia agraria.....	14
2.4 Opatření císařů.....	15
3 Chudý versus bohatý.....	16
3.1 Být bohatý.....	16
3.2 Chudí Římané.....	17
4 Život v otroctví.....	18
4.1 Trh s otroky.....	18
4.2 Práce v dolech.....	19
4.3 Vzpoury otroků.....	20
5 Podnikání a pracovní nasazení.....	21
5.1 Práce v zemědělství.....	21
5.2 Císařské období.....	23
5.3 Kupci.....	23
5.4 Řemeslníci.....	24
6 Náboženství a charita.....	26
6.1 Římské náboženství.....	26
6.2 Křesťanství.....	27
6.3 Pronásledování křesťanství.....	28
6.4 Změny ve společnosti.....	29
6.5 Sílicí vliv církve.....	30
Závěr.....	32
Seznam použitých zdrojů.....	34

Úvod

V dnešní době je stále ještě mnoho příležitostí, jak získat nebo využít zkušeností a vědomostí našich předků. V historii je nepřeberné množství příkladů, které nám mohou osvětlit i naši dnešní situaci. Prostřednictvím svědectví předků je možné vystopovat, jakým způsobem se chovali v určitých situacích, a poté je možné porovnat i chování lidí v pozdějším období, a nakonec i popřemýšlet nad tím, jak se v podobných situacích chováme my dnes. Proto veškeré studium věcí dávných, které v nás vyvolává nějakou paralelu s naším moderním světem, je smysluplné a obohacující. Může nás to vést k otázkám, k srovnávání i k ponaučení. Takové ponaučení nám může pomoci při rozhodnutích, která přijímáme. V sociální práci se často setkáváme s chudobou, nemocí, nezaměstnaností a jinými životními situacemi, se kterými se, podle všeho, setkávali lidé již v dávné minulosti. Pro náš úsudek o tom, zda jednáme správně, je zkušenost minulých dob velmi cenná. Může nás ochránit od špatných rozhodnutí, a může nám také napovědět, kterým směrem se dát.

Ve své práci jsem se pokusila zjistit, zda ve starověkém Římě existovaly formy charitativní činnosti. Prvním impulsem pro směřování mé práce byl zájem o tuto problematiku. Při studiu sociální práce jsem měla možnost nahlédnout do oblasti sociální práce zejména v současnosti. Je však zajímavé zjistit, jak a kdy vznikala, a jak se vyvíjela snaha vládnoucích skupin obyvatelstva napomoci ostatním, tedy pokusy o zajištění potřeb nejslabších článků společnosti. Jak se chovali mocní antického světa, zda byli ochotní pomoci druhým, a pokud ano, co je vedlo k tomu, aby se pokusili pomáhat chudým a nemohoucím lidem. To byla jedna z prvních otázek, které jsem si kladla. Druhou otázkou, na kterou jsem chtěla najít odpověď byla ta, zda některá z opatření, která se dotýkala chudých a opuštěných lidí patřila pouze k jednorázovým nařízením, či zda byla některá forma charitativní činnosti záležitostí dlouhodobou, všeobecně uznávanou a obnovovanou.

Moje práce není prací historika, který se touto problematikou systematicky zabývá po dlouhou dobu a má o ní velké množství vědomostí, je to spíše reflexe zvědavého člověka, který se snaží najít odpovědi.

První část popisuje starověkou společnost, zejména život chudých a slabých osob, tak, aby bylo možné pochopit prostředí, ve kterém našlo křesťanství svou půdu, a ve kterém se následně rychle rozšířilo. Ve velmi stručné formě se úvodní část zabývá historickými souvislostmi, zejména chronologickým seřazením některých důležitých historických mezníků římského císařství. Druhá část se zaměřuje na financování ze strany státu a na nejdůležitější zákony a reformy směřované ke zlepšení postavení nejchudších vrstev obyvatelstva. Pokusím

se zde vyzdvihnout ta opatření, která opravdu vedla ke změně. Pro pochopení nezbytnosti těchto reforem, se ve třetí části mé práce věnuji problematice postavení bohatých a chudých vrstev římských občanů, především rozdílům v přístupu k majetku, ve společenském postavení a celkové perspektivě života římského občana. Ve starověkém Římě bohužel existovala veliká skupina obyvatel, která postrádala po mnoho staletí veškerá práva. Byli to otroci, kterým se věnuji v další části mé práce. Zajímá mě, jak se na otroky pohlíželo, jak se lidé stávali otroky a zda bylo možné se z této svízelné životní situace vymanit. V následující kapitole se krátce soustředím na podnikání a pracovní nasazení pracujících v různých odvětvích hospodářství starověkého Říma. Závěrečná část popisuje, jak spolu souviselo náboženství a charita. Je všeobecně rozšířené povědomí o tomto spojení, ale je zajímavé zjistit, zda tomu tak bylo vždy, zda byla už ve starověku prostřednictvím náboženství vyvíjena nějaká charitativní činnost. Historie starověkého Říma sahá do hluboké minulosti, ale nástup a rozšíření křesťanství se objevuje až v pozdějším období. Proto se v mé práci soustředím právě na toto období, ve kterém se toto náboženství pevně ukotvilo ve společnosti. Budu hledat nějaké stopy charitativní činnosti či péče o chudé a nemocné osoby.

1 Stručné historické souvislosti

Existuje mnoho pramenů, ze kterých je možné čerpat, avšak ne všechny záznamy odpovídají skutečnosti. Mnoho z nich, zejména z pozdější doby antického světa, bylo napsáno lidmi, kteří pracovali pro někoho významného, či dokonce pro císaře, a je tedy pravděpodobné, že některé údaje se nám dochovaly zkreslené, ne zcela objektivní.

Založení Říma není časově přesně známé, podle pozdějších označení to bylo roku 753 před naším letopočtem. Osídlení tohoto místa je doložené z dávných dob, území této oblasti Itálie se jmenuje Lazio (latinsky *Latium*). V době založení města zde žila populace Latinů. Pravděpodobně v té době žili na Palatinu – jednom z pahorků v Římě, pastevci v chýších.¹ Samotný vznik města pravděpodobně probíhal v několika fázích.² Tento shluk přístřeší se později proměnil ve vesnici, která se následně spojila s dalšími a vzniklo tak společenství, které postupně obsadilo sedm městských pahorků.³

Římané však velmi dbali na to, aby vznik starověkého Říma působil vznešeně. Proto se traduje, že město přibližně ve stejné době, která odpovídá dataci založení města, založil Romulus, syn Marta, boha války, a Silvie Rey, kněžky bohyně Vesty, jež byla spřízněna s bájným Aeneasem, který unikl ze zničené Troje. Námořní cestou se spolu s Aenasem dostali do dnešní Itálie také válečníci a lidé ze starověkého Řecka.⁴ Přinesli s sebou nejenom zvyky a organizaci, které znali ze své původní vlasti, ale také kulturu, vzdělanost, která se v novém prostředí rozvíjela a dopomohla k celkové velikosti starověkého Říma. Řecké kolonie vznikaly v jižní Itálii, zejména na Sicílii a v Kampánii.⁵

Období od založení Říma až do roku 509 př. n. l., se nazývá období království – monarchie. V monarchii byl král volen zástupci patricijů, jako poradní orgán byl ustanoven senát, skupina rady starších. Král vládl a vykonával politickou, soudní, vojenskou a náboženskou moc. Náboženství bylo ve starověkém Římě polyteistické a naturalistické. Existovala božstva polí, lesů, stád atd. V tomto období vládlo v Římě postupně sedm králů. Byli to: Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Lucius Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. Tito králové se zasloužili o organizaci státu a vojska, o nastolení náboženského kultu.⁶ Také se v tomto období, kromě jiného, budovaly důležité cesty, zakládaly se přístavy, vznikaly mosty a vodovody. Poslední ze sedmi králů,

¹ GALAVOTTI, E., *Periodizzazione della storia romana*. [online]. [cit. 10. ledna 2017]. Dostupné na: <<http://www.homolaicus.com>

² CLEMENTE, G., *Guida alla storia romana*. Milano: MONDADORI, 2014, s. 40.

³ Tamtéž, s. 40

⁴ GALAVOTTI, E., *Periodizzazione*, [online].

⁵ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny psané Římem*. 5. vydání. Praha: GARAMOND, 2015, s. 36.

⁶ GALAVOTTI, E., *Periodizzazione*, [online].

Tarquinius Superbus byl vypuzen z města, neboť chtěl nastolit absolutistickou monarchii. Po skončení jeho vlády vyhlásili Římané republiku.⁷ Vznik římské republiky byl v roce 509 př. n. l. a zánik nastal v roce 27 př. n. l.⁸ Římané byli v období republiky rozděleni do tří vrstev. Byli to patricijové, bohatí a mocní, kteří se považovali za potomky zakladatelů města. Dále to byli plebejci, skromní pracovníci, kteří neměli právo volit a nemohli uzavírat sňatky s příslušníky patricijů. Bylo jim též zapovězeno uzavírání obchodů.

Třetí skupinou Římanů byli otroci. Zpočátku, se jednalo o válečné zajatce ve vlastnictví pánů, kterým byli přiděleni.⁹ Nazývali se libertini, pokud byli propuštěni ze služby.¹⁰

Rozdíl mezi republikou a monarchií byl především ve vládě, přičemž v monarchii vládl král doživotně, v republice byli voleni dva představitelé – konzulové, na jeden rok.¹¹

Z nerovného postavení patricijů a plebejců vznikalo napětí mezi oběma stranami. Toto napětí se stupňovalo, a s každou novou válkou, kterou Římané podnikli, se vztah mezi oběma vrstvami zhoršoval. Bylo to pravděpodobně způsobeno tím, že plebejci neměli na rozdíl od patricijů nárok na podílnictví okupovaných území. Plebejci se postupně stále více zadlužovali a mohli se stát otroky z důvodu nesplácení svých závazků. Ve společnosti vznikaly nepokoje sociální a politické. Bylo nutné reagovat na nastalou situaci takovým způsobem, aby tyto nepokoje nepokračovaly. Proto došlo v roce 493 př. n. l. k významnému mezníku, kdy plebejci získali právo na účasti v senátu prostřednictvím tzv. tribunů lidu.¹² Tito tribunové se mohli zúčastnit zasedání a měli navíc právo veta u těch usnesení, která se jim zdála být protiplebejská. Měli právo hájit osobním zákrokem každého plebeje nebo možnost svolávat senátory.¹³ Největším vítězstvím plebejců v té době, byly zákony 12 desek (449 př. n. l.). Tyto zákony psanou formou stanovily princip stejného postavení před zákonem, a ustanovily vládu lidu. V pozdější době se plebejcům dostalo i práva účastnit se všech veřejných funkcí.¹⁴

Přiznání práv plebejcům donutilo vysoce postavené třídy k mnoha dobovačným válkám, aby tak znovu získaly své ztracené výsady. Postupně získal Řím vládu nad mnohými okupovanými územími, kde byl místní lid donucen přijmout římské zákony, latinský jazyk a uctívat římská božstva.¹⁵ Zájem o získávání cenných surovin byl také u vzniku tzv. punských

⁷GALAVOTTI, E., *Periodizzazione*, [online].

⁸BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace starověkého Středomoří*. 2. vydání., II. díl. Praha: ARISTA BOOKS, 2015, s. 554

⁹ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 22.

¹⁰GALAVOTTI, E., *Periodizzazione*, [online].

¹¹ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 103.

¹²GALAVOTTI, E., *Periodizzazione*, [online].

¹³ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 98.

¹⁴GALAVOTTI, E., *Periodizzazione*, [online].

¹⁵GALAVOTTI, E., *L'impero romano*, [online]. [cit. 18. ledna 2017]. Dostupné na: < <http://www.homolaicus.com>

válek, které po 150 let sužovaly Itálii a Středomoří. Po konečném vítězství, bylo v roce 146 př. n. l. Kartágo zničeno a přeměněno v římskou kolonii. Ve stejném roce se stalo také samotné Řecko římskou kolonií. Tak, jako se objevovalo pnutí mezi plebejci a zástupci patricijů, tak se stále častěji objevovaly nepokoje na kolonizovaných územích. Hlavním zájmem různých obyvatel Itálie bylo získání římského občanství a s tím spojené výhody.¹⁶ Římské občanství zaručovalo především svobodu, dále celou řadu práv, jako právo účastnit se lidových shromáždění a hlasovat na nich, právo odvolat se k lidovému shromáždění proti trestu smrti. Také právo uzavírat manželství a právo neomezeného vlastnictví.¹⁷

Nespokojenost se stupňovala a vypukla občanská válka, po které byl v roce 90 př. n. l. přijat zákon Julia – Lex Iulia de civitate, který přiznal římské občanství Italikům, kteří ve válce zůstali věrní Římu nebo složili zbraně.¹⁸

Mezi tribuny lidu, kteří se snažili hájit zájmy níže postavených tříd, patřili bratři Gracchové.

Pokusili se zavést reformy, na základě kterých se měla tzv. latifundia rozdělit a přidělit pozemky těm, kteří se rozhodli obdělávat půdu sami. Tato opatření znamenala veliký odpor u latifundistů, majitelů velkých pozemků. Sociální boj mezi bohatými a chudšími vrstvami obyvatelstva se na politické úrovni odehrával mezi dvěma stranami, demokratickou a aristokratickou. Zástupci těchto dvou stran se snažili různými způsoby získat nadvládu. Ve snaze vyhnout se ozbrojenému konfliktu vznikl tzv. první triumvirát.¹⁹ V roce 60 př. n. l. se mezi sebou dohodli na vládnutí Caesar, Pompeius a Crassus. Jednalo se o tři nejmocnější osobnosti té doby. Pompeius byl zástupcem vojenské prestiže jakožto schopný vojevůdce. Crassus byl zástupcem bohatých rodů a Caesar zástupcem a vůdcem demokratické strany. Za nedlouho došlo k občanské válce, při které byl Pompeius poražen. Crassus zahynul ve válce, což umožnilo Caesarovi, aby se nechal senátem uznat za jediného vládce. Caesarovi činy znamenaly úpadek moci senátu a počátek přechodu k císařství. Gaius Julius Caesar byl jedním z nejvýznamnějších postav starověkého Říma, stihl během své vlády provést několik reforem a uvažoval o mnoha dalších, které již nemohl realizovat, neboť byl v roce 44 př. n. l. zavražděn.²⁰ Mezi jeho významné reformy patří například opatření z roku 49 př. n. l., které zredukovalo dlužníkům výši dluhů a které stanovilo, že nájemné už chudí nemuseli platit

¹⁶ Tamtéž, [online].

¹⁷ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 113.

¹⁸ CLEMENTE, G., *Guida*, s. 487.

¹⁹ GALAVOTTI, E., *L'impero romano*, [online].

²⁰ GALAVOTTI, E., *L'impero romano*, [online].

předem.²¹ Caesar byl velkým vojevůdcem. Dosáhl významných vojenských úspěchů a v čele římského vojska dobyl rozlehlá území. Jeho následovník Octavianus se dal zvolit konzulem a od roku 27. př. n. l. používal jméno Augustus. Dostalo se mu cti a privilegií, jako ještě nikomu před ním. Souhrn všech výsad a moci si udržel až do smrti a přenesl je i na své potomky.²² Byl úspěšný vládce, který rozpoznal potřeby římského státu, a také obratný diplomat, který prosadil tzv. římský mír (Pax Romana), který byl mírem vnučeným, neboť Řím disponoval velikou vojenskou přesilou.²³

Po smrti Augusta vládla v císařství, jak se toto období (31 př. n. l. – 476 n. l.) Římské říše nazývá, Julio-Claudiovská dynastie, jejíž zástupci se výrazně zapsali do dějin. Mezi tyto císaře patřil Tiberius, Caligula, Claudius a Nero. Po smrti Nerona nastala občanská válka a byli vyhlášeni čtyři císaři současně. Nakonec byl v roce 69 n. l. senátem uznán Vespasian císařem. Ve vládě tak pokračovala tzv. Dynastie Flaviů. Mezi zástupce této dynastie, která vládla do roku 138 n. l. patří Vespasianus, Titus, Domitianus, Nerva, Traianus a Hadrianus. K jejich éře patří mimo jiného získání mnoha území v Malé Asii, ale také války s Germány a Dáky.²⁴ Po tomto období se dostali k moci zástupci Antoninů, z nichž se významně prosadil zejména Marcus Aurelius. Byl nejen schopným císařem, ale také filosofem. Tento císař vládl od roku 161 do roku 180. Za jeho vlády se objevily v říši obtíže a začala se plně projevovat krize, do které se Řím dostal. Za hranicemi narůstal tlak na římské vojsko a v roce 166 vypukly boje s germánskými kmeny, které oslabovaly římské císařství.²⁵ Po císaři Commodovi, který nastoupil na trůn v roce 180 a vládl do roku 192, nastalo období, v němž bylo mnoho dalších císařů vybráno z řad vojáků. Takovým byl například vojevůdce Septimus Severus (193-211).²⁶

Po roce 235 nastalo období úpadku. V říši se nahromadilo mnoho nepřehledných situací, docházelo k častému střídání císařů a k pokusům o násilné převzetí moci, neustále také hrozily útoky ze strany barbarských kmenů.²⁷ V roce 297 provedl císař Diocletianus (doba vlády 284-305) daňovou reformu, která obyvatelstvu zvýšila už tak vysokou daňovou zátěž.²⁸ Císař Constantinus, který vládl v letech 324-337 byl významným panovníkem, který se snažil stabilizovat situaci v císařství. V roce 332 však byli kolónové na základě jeho nařízení

²¹ CLEMENTE, G., *Guida*, s. 263.

²² ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 258.

²³ Tamtéž, s. 261.

²⁴ CLEMENTE, G., *Guida*, s. 492.

²⁵ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 613.

²⁶ Tamtéž, s. 632.

²⁷ Tamtéž, s. 639.

²⁸ Tamtéž, s. 668.

dědičně připoutáni k půdě.²⁹ Starověký Řím se přes všechna dosavadní i pozdější opatření začal hroutit. V roce 476 byl germánským vojevůdcem Odoakerem sesazen poslední západořímský císař Romulus Augustulus.³⁰

²⁹ Tamtéž, s. 667.

³⁰ Tamtéž, s. 715.

2 Důležité zákony, péče o chudé ze strany státu

Ve starověké společnosti se vládnoucí vrstva naučila reagovat na potřeby obyvatelstva. Nebylo to vždy dostatečně rychle a nevyřešilo to vždy onen konkrétní problém, kvůli kterému se zavádělo potřebné opatření. S celkovým růstem rozlohy říše se také stále zvyšoval počet obyvatel a zejména počet chudých občanů. Bohaté patricijské rody vlastnily půdu a prostředky, díky nimž je neúroda, nebo nepřízeň počasí tolik neohrožovala, jako to bylo u lidí bez vlastnictví půdy. Neustálé vedení válek znamenalo pro římský stát neustálou potřebu příjmů, tedy bohatnutí společnosti. To se dařilo, avšak na druhé straně vznikaly problémy se zajištěním stále většího aparátu a stále se zvyšujícího počtu obyvatelstva města.

Mezi nejtěžší problémy, které bylo nutno opakovaně řešit, patřily:

Problém nerovného postavení patricijů a plebejců, zadlužení osob, snaha o přiznání občanství, život v otroctví. Bylo také zapotřebí reagovat na různé jiné aspekty života lidí v antickém Římě. Zákony se přizpůsobovaly potřebám a novým situacím, a pokrývaly široké spektrum oblastí práva. Tak vzniklo v celé dlouhé historii impéria velké množství zákonů a opatření, z nichž jsem vybrala několik významných, které měly za cíl zlepšení sociální situace obyvatel.

2.1 Zákon 12 desek

V roce 449 př. n. l. byl přijat zákon, nazvaný Zákon 12 desek, který stanovil rovné právo všem. Nemohlo však docházet ke sňatkům mezi patricijí a plebejci.³¹ Tento zákon upravoval například vztah mezi členy rodiny, či vztah mezi pánem a klientem. Bylo zde stanoveno, mimo jiné, že pán musel klientovi pomáhat ekonomicky, že ho musel podpořit v případě soudního sporu. Klient musel projevit pomoc v boji, pracovat pro pána a podporovat ho v politickém životě.³²

V roce 443 př. n. l. byl zaveden tzv. census, který rozdělil občany do tříd podle majetku. Nejchudší občané zde byli zvýhodněni, nemuseli mít prostředky na povinné vypravování vojenských jednotek.³³

³¹ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 98.

³² CLEMENTE, G., *Guida*, s. 43.

³³ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 53.

2.2 Tiberius Gracchus

Velmi významná reforma byla agrární reforma v roce 133 př. n. l., jejímž autorem byl Tiberius Gracchus. Podle jeho návrhu se mimo jiné měla veřejná půda rozdělovat s omezením pouze do určité rozlohy, tedy jiným způsobem než do té doby. To se velice nelíbilo bohatým osobám, neboť je měl zákon připravit o neomezené pozemky co do rozlohy. Návrh předpokládal určitou výměru, cca 125 ha, kterou bylo možné přidělit jedné osobě. Zbylá půda se měla rozdělit mezi městský proletariát (neměli nic než děti)³⁴, který přišel o půdu.³⁵

Gaius Gracchus, bratr Tiberia, v roce 125 př. n. l. přišel s dalším revolučním návrhem, a to byl návrh o udělení římského občanství Italikům. V roce 123 př. n. l. bylo nařízeno, aby stát pravidelně prodával občanům obilí za nízkou cenu. Toto opatření sklidilo velikou kritiku, v obavě o neúměrné náklady pro stát. Avšak ukázalo se velice dobrou prevencí před zvyšováním cen v době hladomoru, který se s pravidelností objevoval a který s sebou nesl nedostatek zboží na trhu spolu s růstem cen.³⁶

Pověření úředníci dostali za úkol nakoupit v oblastech produkce obilí a další lidé dostali za úkol toto obilí rozdělit a prodat za nízké ceny. Alespoň v těžkých obdobích bylo tímto způsobem pamatováno na chudé. Tyto přiděly obilí byly pravidelné. Byly přerušeny v období Sullovy diktatury v letech 81 – 79 př. n. l. V roce 58 př. n. l. pak Clodius prosadil, aby tyto přiděly byly zdarma.³⁷

Po určité době bylo nutné regulovat počet příjemců, kterým se obilí rozdělovalo, aby se zbrzdilo pokračující zvyšování počtu obyvatel. Tato regulace měla svoje pravidla, bez splnění podmínek už nebylo možné na přiděly dosáhnout. Mezi podmínkami pro získání pomoci bylo římské občanství, bydliště v Římě, dospělost a mužské pohlaví. Ženy nemohly získat tuto pomoc, neboť v antickém Římě měly ženy nerovné postavení s muži. Podle těchto kritérií však bylo možné, aby tuto pomoc získali i členové zámožných římských rodin.³⁸

Později se seznam osob, které mohly získat obilí, zapisoval do záznamů. V císařském období bylo možné nabýt občanství i darem, tímto způsobem ho získávali např. propuštěnci, kteří se proto mohli dostat na seznamy příjemců potravinové pomoci. Bylo také možné zakoupit tabulku, na které bylo vyryté jméno občana, jež měl nárok na bezplatný příděl obilí. Proto, aby fungovala distribuce obilí, bylo zapotřebí pověřit pracovníky, kteří dohlíželi na

³⁴ Tamtéž, s. 53.

³⁵ SORACI, C., *Dalle „frumentationes“ alle distribuzioni di pane. Riflessioni su una riforma di Aureliano* [online]. [cit. 20. ledna 2017] Dostupné na: < <http://www.accademia.edu/1392423>

³⁶ SORACI, C., *Dalle „frumentationes“*, [online].

³⁷ SORACI, C., *Dalle „frumentationes“*, [online].

³⁸ Tamtéž, [online].

správné rozdělování zásob. Pro uchování obilí pak vznikaly nové sklady, sýpky. Přibývala nová pracovní místa, díky nimž se zlepšila sociální situace občanů³⁹.

Obyvatelé, kteří měli v podobě bezplatných přidělů obilí jistotu, že v období nouze budou zabezpečeni, ztráceli zájem o získávání a obdělávání půdy. Císař Augustus omezil počet osob, kterým byly přiděly určeny. V pozdějším období panovala naopak snaha o to, aby se pomoci dostalo co nejširšímu okruhu osob. Od roku 270 n. l., bylo obilí nahrazeno chlebem a od roku 272 n. l., se rozděloval kromě pečiva také olej, maso či víno.⁴⁰

2.3 Lex Iulia agraria campana a Lex Iulia agraria

Mezi další zákony, které měly za úkol řešit naléhavou otázku zvyšujícího se počtu obyvatel, patří zákony, které se snažily o zatraktivnění půdy v nových koloniích. Tím, že byla přidělována zabraná půda v koloniích, se nejenom zabezpečilo zásobování z nově obdělaného území, ale také se tímto způsobem ulehčilo městu Římu, neboť se odtud mnoho občanů vydalo do kolonií. K těmto zákonům patří například ten z roku 59 př. n. l., který se jmenoval Lex Iulia agraria campana. Tento zákon, který byl vydán Caesarem v období jeho konzulátu, umožnil chudým občanům, kteří měli alespoň tři děti, aby se zabydleli o oblasti Kampánie, v kraji proslulém úrodnou půdou.⁴¹

Další zákony, jako například zákon Lex Iulia agraria taktéž vydaný Caesarem v roce 46 př. n. l., pamatovaly na vojáky, kterým skončila povinná služba u vojska. Těmto vysloužilcům byla přidělována půda. Gaius Marius provedl v roce 107 př. n. l. reformu, která znamenala přeměnu vojenské služby v zaměstnání. Umožnil totiž mužům bez censu vstoupit do vojska, poskytl vojákům plat a po skončení služby jim byla přidělena půda.⁴² Již zmiňovaný Gaius Gracchus, který se rozhodl řešit situaci chudých občanů nařízením prodávat jim obilí za nízké ceny, byl také znalý situace v armádě. Sám viděl, jak tvrdé podmínky, které byly ve vojsku nastavené, vyvolávají odpor ke vstupu. Proto podal v roce 123 př. n. l. návrh, aby byli do vojska přijímáni pouze mladí muži starší 17 let, čímž ochránil mladé a příliš nezkušené chlapce. Navrhl také, aby stát vojákům poskytoval oděv.⁴³

³⁹ Tamtéž, [online].

⁴⁰ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 335.

⁴¹ FRACCARO, P., *Giulie, Leggi*. [online]. [cit. 12. března 2017]. Dostupné na: < [http://www.treccani.it/enciclopedia/leggi-giulie_\(Enciclopedia-Italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/leggi-giulie_(Enciclopedia-Italiana)/)

⁴² ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 122.

⁴³ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 488.

2.4 Opatření císařů

Důležitým zákonem ve prospěch otroků byl zákon Lex Cornelia z r. 82 př. n. l., který zakazoval pánům zabít otroka, který nespáchal zločin.⁴⁴ Augustus v době své vlády mezi lety 30 – 14 př. n. l. propustil z vojska po občanské válce více než 300 000 mužů. Přidělil jim půdu, nebo odpovídající finanční částku. Také zřídil pokladnu, do níž se odváděly daně na podporu vysloužilců.⁴⁵ Vydal řadu zákonů, které zlepšily podmínky římské chudiny. Nechal vybudovat nové vodovody, kterými se do města dostávala čistá voda.⁴⁶ Tento císař pamatoval také na pořádek ve městě, když nechal zříditi ozbrojené hlídky. Strážníci měli za úkol chránit obyvatelstvo.⁴⁷ Marcus Aurelius garantoval v chrámech uprchlíkům azyl.⁴⁸

V době vlády císaře Septimia Severa (193 – 211) se otevíraly školy pro chudé děti.⁴⁹

Císař Dioclecianus stanovil v roce 301 maximální ceny za zboží a také maximálně přípustnou výši mezd, aby tak vzdoroval zvyšujícím se cenám. Provedl rovněž daňovou reformu a zavedl systém přímých daní.⁵⁰

Císaři vícekrát odpustili dluhy, aby masy dlužníků nepropadly do otroctví.⁵¹

Veškeré uvedené zákony zřejmě velmi výrazným způsobem zlepšily postavení a život osob, na které se vztahovaly. Podobných zákonů bylo vydáno více, vždy se jednalo o reakci ze strany státu na aktuální požadavky v konkrétním období. Cílem těchto opatření bylo lepší fungování státu a celého hospodářství. Pro uplatnění nároku na získání pomoci ze strany státu bylo nutné splňovat dané podmínky. Na osoby, které nemohly tyto podmínky splnit, se státní aparát neohlížel a nechával tyto osoby svému osudu. Na druhou stranu těchto přiděľů mohli využívat i dobře situovaní občané, což potvrzuje, že se nejednalo o charitativní činnost.

⁴⁴ GLI SCHIAVI, [online]. [cit. 25. ledna 2017]. Dostupné na : <http://www.romanoimpero.com/2010/gli-schiavi.html>

⁴⁵ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 556.

⁴⁶ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 260.

⁴⁷ CLEMENTE, G., *Guida*, s. 289.

⁴⁸ GLI SCHIAVI, [online].

⁴⁹ SORANI, G., *Beneficienza e assistenza* [online]. [cit. 25. ledna 2017]. Dostupné na : [http://www.treccani.it/enciclopedia/beneficienza-e-assistenza_\(Enciclopedia-Italiana\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/beneficienza-e-assistenza_(Enciclopedia-Italiana))

⁵⁰ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 339.

⁵¹ GLI SCHIAVI, [online].

3 Chudý versus bohatý

3.1 Být bohatý

V římské společnosti bylo velmi ostře vnímáno a dodržováno třídní rozdělení. Bohatý občan byl vážený Říman, který měl ve srovnání s méně majetnými lidmi celou řadu výhod. Je zapotřebí odlišit bohatého Římana, patřícího k některému z patricijských rodů, a bohatého Římana, který se stal bohatým na základě jiných okolností než rodových. Patricijský původ znamenal od počátku starověké římské společnosti možnost, někdy i povinnost, vykonávat některou ze státních politických nebo úřednických funkcí, to znamenalo podílet se na správě země, což představovalo možnost dalšího obohacení. Bohatý příslušník plebejců měl v tomto případě mnohem horší postavení. Po dlouhou dobu nebylo plebejcům umožněno zastávat žádnou funkci. To mělo za následek neustálou snahu plebejců o získání těchto práv.

Noví boháči, kteří zbohatli úspěšným obchodem, dědictvím, nebo jinou cestou, byli trnem v oku tradičním bohatým Římanům.⁵² Tito noví bohatí dávali neustále na obdiv své bohatství, obklopovali se zástupy otroků, nechávali se nosit na nosítkách, pořádali opulentní hostiny. Bohatí ze starých šlechtických rodin spíše vynikali vystupováním, používáním jazyka či znalostí řecké literatury. Velký důraz se v těchto rodinách kladl na umění rétoriky.⁵³ Původ z Říma, či blízkého okolí, byl znamením prestiže, neboť odtud pocházely všechny původní šlechtické rody. Například při pohřbech bylo obvyklé nosit v průvodu podobizny slavných předků, což dokazovalo starobylost rodu.⁵⁴

Bohatí občané jedli vybrané pokrmy, oblékali se do drahých látek, bydleli v rozlehlých domech, kde jim byli k dispozici otroci a klienti. Nejchudším klientům pravděpodobně pánové přispívali.⁵⁵

Bohatství, které se nejvyšším vrstvám dostávalo, bylo takových rozměrů, že se objevily zákony, které měly blahobyť určitým způsobem usměrňovat, neboť docházelo k uvolňování mravů, a s tím bylo spojené nebezpečí pro říši. Reformátoři chtěli zastavit zvyšující se rozdíly ve společnosti, kdy na jedné straně bohatí občané nevěděli, jak své prostředky utratit, a na druhé straně zde byli ubozí, chudí lidé, kteří byli stále chudší.⁵⁶ Tyto zákony, které měly

⁵² DOSI, A.,- SCHELL, F., *Soldi, affari e malaffare nella Roma antica*. Milano: MURSI, 1993, s. 184.

⁵³ Tamtéž, s. 185.

⁵⁴ Tamtéž, s. 186.

⁵⁵ SORANI, G., *Beneficienza*, [online].

⁵⁶ DOSI, A.,- SCHELL, F., *Soldi*, s. 218.

zastavit plýtvání, se nazývaly *Leges sumptuariae*, a první se začaly objevovat ve druhém století př. n. l.⁵⁷

3.2 Chudí Římané

Bohatí Římané už nevěděli, jak spotřebovat svůj majetek, oproti tomu v Římě byli chudí, tedy ti, kteří podle tehdejšího měřítka bohatství, produkovali málo a žili z mála. Říkalo se jim *pauperes*.⁵⁸ Tito chudí měli sice skromné prostředky, ale oproti těm nejchudším měli alespoň něco. Ti, kteří byli zcela bez prostředků, se nazývali *egentes*, to znamená potřební.⁵⁹ Někdy byli v tak zoufalé situaci, že nechávali novorozeňata na ulici. Dokonce se stávalo, že prodávali své děti překupníkům. Ti pak tyto děti vychovali do věku, kdy je bylo možné prodat do otroctví. Stávalo se také, že chudé osoby prodaly samy sebe do otroctví, pokud jim nezbývalo nic jiného.⁶⁰

Chudým osobám bylo od roku 58 př. n. l. rozdáváno obilí zdarma, někdy se rozdělovaly i jiné potraviny. Tato distribuce byla pravidelná, a její zavedení přivedlo do Říma mnoho nemajetných osob. Chudí se mohli zúčastnit her nebo sledovat zápasy gladiátorů. Mělo je to odtáhnout od myšlenek na vlastní bídnou situaci, cílem politiků bylo, aby je občané zvolili ve volbách.⁶¹ V období velkého hladu však neměl nikdo s chudými a se žebrajícími osobami bez římského občanství, slitování. Byli vyhnáni z města.⁶²

Rozdíly ve společnosti představovaly u Římanů velké překážky k tomu, aby se rozšířily aspekty charitativní činnosti. Zástupci jednotlivých tříd se respektovali mezi sebou, existoval respekt osob z nižších tříd vůči těm ze tříd vyšších. Tento vztah vyplýval z podřadného postavení a byl to vztah vynucený. Byla zde však absence opačného vztahu. Bohatí a dobře situovaní Římané své méně šťastné spoluobčany nerespektovali. Využívali je, přehlíželi je a otroky vykořisťovali. Po staletí se upřednostňoval původ a jmění před čímkoliv dalším. Bohatí a úspěšní Římané byli po generace utvrzováni v tom, že jejich postavení je nadřazené a snad proto se v nich neobjevoval soucit s nemajetnými, který by se projevil v dobročinné a nikoli státu prospěšné činnosti.

⁵⁷ Tamtéž, s. 219.

⁵⁸ Tamtéž, s. 188.

⁵⁹ Tamtéž, s. 188.

⁶⁰ Tamtéž, s. 189.

⁶¹ Tamtéž, s. 189.

⁶² Tamtéž, s. 190.

4 Život v otroctví

Otroctví nebylo ve starověku ničím výjimečným. Existovalo například ve starém Řecku, také u Etrusků, a již mnohem dříve u sumerské a egyptské civilizace. Patřilo k antickému věku a vzniklo pravděpodobně v dobách, kdy vypukly první války, ve kterých byli zabíjeni vojáci. Tito vojáci věděli, že příště mohou zemřít oni sami a pro záchranu holého života byli ochotni udělat pro vítěze vše. Stali se kořistí, se kterou si vítěz mohl naložit podle své vůle.⁶³

Ve starověkém Římě se otroctví rozšířilo do neobvyklých rozměrů. Zpočátku nebylo otroků ve společnosti mnoho, produkci potravin obstarávali drobní zemědělci a nebylo zapotřebí tolik další pracovní síly. Otroci se běžně vyskytovali ve šlechtických rodinách, kde nabízeli svým pánům různé služby. Kromě práce v jednotlivých patricijských či úřednických rodinách, byli otroci také využíváni k těžkým druhům práce. Pracovali například jako hnací síla ve válečných lodích, síla k pohánění mlýnských kamenů, těžba drahých kovů a podobně.⁶⁴ Počet otroků však zůstával nízký.⁶⁵

Z důvodu římské expanze a rozšiřování území pod správou Říma, se vyskytl veliký nedostatek pracovníků. Bylo nutné získat pracující na velkostatky, které si pořizovali zámožní Římané, bylo také například zapotřebí vyrábět různé předměty a produkovat stále více obilí pro stále se zvyšující počet obyvatel. Rychle přibývalo otroků, z nichž nejvíc jich pocházelo z řad válečných zajatců. Do otroctví se ale také dostávali svobodní občané, kteří se zadlužili, a věřitel je pro nesplacený dluh prodal. Otroci se také stali předmětem zisku. Po mnoho let řádily ve Středozemním moři lodi pirátů, kteří loupili a prodávali vše, co našli na palubách přepadených lodí, včetně lidí. Takto se do otroctví dostávali i lidé z dobře situovaných rodin.⁶⁶

4.1 Trh s otroky

Otroci byli prodáváni na trzích, kam byli dopravováni spoutaní. Většinou byli nabízeni na otočném podiu a měli na krku cedulku s údaji o původu, znalostech či dovednostech. Otrok, který uměl cizí jazyk nebo uměl nějaké řemeslo, měl mnohem vyšší cenu, než zajatý otrok bez znalostí. Cena otroka se zvyšovala také v případě, že měl nějakou neobvyklou schopnost

⁶³ GLI SCHIAVI, [online].

⁶⁴ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 470.

⁶⁵ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 50.

⁶⁶ KOLÁŘ, A., *Sociální otázka v starém Řecku a Římě*. Bratislava: ACADEMIE, 1927, s. 102.

nebo například, když byl trpasličího vzrůstu. Otroci ze zámoří měli jedno chodidlo natřené bílou barvou, vojáci se rozlišovali korunkou ve vlasech.⁶⁷

Otrok byl považován za věc, za majetek svého pána.⁶⁸ Otrok byl také měřítkem bohatství, kdo neměl žádného otroka, ten byl pro Římany chudý. Otrok nemohl být hájen zákonem a nemohl být vyslyšen v senátu. Strach z otroctví a pocit hrlosti byl v řadách římských vojáků takový, že římský voják by spíše obrátil zbraň proti sobě, než by se nechal zajmout a prodat do otroctví.⁶⁹

Pokud občan zabil otroka někoho jiného, nebyl za to trestán, ale byla mu pouze vyměřena sankce ve výši ceny otroka.⁷⁰ Postavení otroků bylo proto často beznadějně. Otroci, kteří pracovali ve městech ve službách svého pána, mívali mnohem lepší život, než otroci na venkově či v dolech. Za dobré služby se mnohdy stávali klienty svého původního majitele. Bývali také propuštěni na svobodu. Propuštěnci získali občanství, to mimo jiné znamenalo, že nesměli být mučeni. Politická práva však neměli.⁷¹ Nezabavili se závislosti, měli ke svým původním pánům povinnosti.⁷² Také otroci, kteří pracovali v řemeslných dílnách, žili lépe ve srovnání s otroky pracujícími mimo města. Otroci, kteří pracovali v administrativě, patřili postavením mezi privilegované otroky.⁷³

4.2 Práce v dolech

Řím podnikal nové války, aby získal nové provincie. Potřeboval mnohem více kovu na výrobu zbraní, ale také na výrobu mincí, kterých bylo zapotřebí razit stále více. Ve většině nově získaných území se hloubily doly na těžbu kovů. V těch pracovali otroci, kteří byli odsouzeni na práci v dolech. Tento rozsudek byl považován za rozsudek smrti, neboť životní podmínky v nich byly nelidské. V době císařství byli na práci v dolech odsouzení pronásledováni křesťané.⁷⁴

V dolech pracovali zpočátku muži i ženy, pracovali bez výrazných přestávek, bez pomoci techniky a pouze s primitivními nástroji. Měli okovy, strohé ošacení, dostávali malé přiděly jídla. Mnoho se jich proto pokusilo o útěk, za což byli po dopadení krutě potrestáni. Když

⁶⁷ GLI SCHIAVI, [online].

⁶⁸ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 50.

⁶⁹ GLI SCHIAVI, [online].

⁷⁰ Tamtéž, [online].

⁷¹ Tamtéž, [online].

⁷² BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 470.

⁷³ BURIAN, J., *Evropské rudné doly za říského císařství, jejich správa a pracovníci v nich*. Praha: KARLOVA UNIVERZITA, 1954, s. 46.

⁷⁴ BURIAN, J., *Evropské rudné*, s. 55.

otrok zeslábl, nebo byl příliš starý na těžkou práci, bylo například v dolech v dnešním Španělsku zvykem, nechat takového otroka upracovat k smrti, protože to bylo levnější, než o něj nadále pečovat.⁷⁵

4.3 Vzpoury otroků

Vlastníci otroků zneužívali situace, vynucovali si stále více odvedené práce a věnovali otrokům stále méně péče. Proto se v řadách otroků objevovaly znaky nepokojů, které vyvrcholily v povstání. Tato povstání vznikala v místech s velkou koncentrací otroků, kde bylo pro ně snadné se domluvit a připravit vzpuru.⁷⁶

Otrocí, kteří se především snažili získat svobodu, v několika případech statečně vzdorovali římskému vojsku. Bylo to například v době, kdy se jim v roce 73 př. n. l. do čela postavil Spartakus, kterému se podařilo vítězit. V řadách jeho povstalců bojovali gladiátoři, kteří byli zvyklí bojovat o život nejrůznějšími zbraněmi.⁷⁷ Spartakus si počínal v pozici vůdce povstání velice dobře a římské vojsko muselo vynaložit mnoho sil, aby se mu podařilo vzbouřence porazit. To se Římanům podařilo v roce 71 př. n. l. v poslední bitvě, ve které Spartakus zahynul. Vzpoury otroků, kteří se chtěli osvobodit, se objevovaly na různých místech impéria.

Nejednalo se však o povstání, která by měla za cíl odstranění otrokářství. Vzpoury otroků oslabovaly římskou republiku.⁷⁸

Práce otroků byla pro Římany zdrojem příjmů. O osud otroka se občané nezajímali, bylo pro ně podstatné pouze to, zda je otrok schopný práce či nikoliv. Nenašla jsem informace o tom, že by někdo otrokům v těch nejtěžších situacích pomáhal. V dolech, kde panovaly nelidské podmínky, by otroci jistě přivítali pomoc v podobě občerstvení nebo poskytnutí dokonalejšího náčiní. Nenašel se ale nikdo, kdo by měl snahu jim přilepšit. Zde se nabízí otázka, zda-li by to bylo vůbec možné. Otroci měli nejhorší postavení ve společnosti a k jejich pomoci nebo ochraně ze strany státu docházelo až v situaci, kdy to stát pro svou existenci potřeboval. Také v případě otroků se však nejednalo o charitativní činnost, spíše je možné v takových postupech vnímat pragmatismus.

⁷⁵ CLEMENTE, G., *Guida*, s. 206.

⁷⁶ KOLÁŘ, A., *Sociální otázka*, s. 103.

⁷⁷ CHRIST, K., *Krise a zánik římské republiky*. Praha: VYŠEHRAD, 2010, s. 195.

⁷⁸ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 479.

5 Podnikání a pracovní nasazení

5.1 Práce v zemědělství

V římské říši bylo nejrozšířenějším povoláním zemědělství.⁷⁹ Úrodná půda Apeninského poloostrova poskytovala předpoklady, aby se ve velké míře rozšířilo obdělávání půdy. Pro římské občany představovalo velké množství obdělávatelné půdy možnost k podnikání. Na dobytých územích se zabavená půda stávala půdou veřejnou „ager publicus“, která byla rozdělována na přibližně stejné díly a přidělována vysloužilcům⁸⁰, kteří takto získanou půdu obdělávali pro svou potřebu. Dále existovaly pozemky, které byly pronajímány drobným zemědělcům, kteří za pronájem odváděli vyměřenou daň. A to v peněžní nebo také v naturální podobě. Z polností to byla například část sklizně.⁸¹

Mezi pěstované plodiny patřilo převážně obilí, jako byla pšenice, ječmen a oves. Dále to byla zelenina, různé druhy ovoce, víno a olivy. Chovalo se velké množství zvířat, zejména hovězího dobytku, ovcí, vepřů a koní.⁸² Bohaté patricijské rody, zastoupené v senátu, potřebovaly pro svůj blahobyt stále větší prostředky. Jelikož bylo senátorům zakázáno obchodování, začali ve velkém nakupovat ager publicus. Začaly vznikat usedlosti, tzv. villy, které byly umístěny na vhodném místě, které umožňovalo pohodlnou správu pozemku. Na těchto pozemcích pracovali otroci, kteří byli pod dozorem správce villy, jímž byl většinou otrok, který žil dlouhá léta ve městě, a který byl za své věrné služby odměněn.⁸³ V těchto usedlostech se vyráběly předměty z materiálů, které byly k dispozici, tj. dřevo, kámen, vyráběly se sřešní tašky, amfory, nádoby z hlíny. Jednalo se většinou o takové zboží, které bylo možné vyrábět v té části roku, kdy z důvodu nepříznivých klimatických podmínek nebylo možné pracovat na poli. Tímto způsobem bylo možné využívat bezplatnou práci otroků po celý rok.⁸⁴ Podle všeho, byla pracovní výkonnost otroků nízká z části proto, že neměli o samotnou práci pro cizího zájem. Používali také hrubé a málo efektivní nářadí.⁸⁵

Senátor či jiný ctihodný občan, který žil ve městě a vlastnil velkostatky, získával prostřednictvím svých obdělávaných pozemků finanční prostředky, aniž by musel opouštět své

⁷⁹ KOLÁŘ, A., *Sociální otázka*, s. 121.

⁸⁰ Tamtéž, s. 109.

⁸¹ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 467.

⁸² ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 117.

⁸³ CHRIST, K., *Krize*, s. 73.

⁸⁴ DOSI, A., - SCHELL, F., *Soldi*, s. 143.

⁸⁵ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 469.

působišť. Například slavní a úspěšní vojevůdci, či zástupci tzv. jezdců, mohli ve velkém vkládat své peníze do půdy.⁸⁶

Zkupováním pozemků na území Itálie a později i v provinciích, se postupně velká většina z nich dostala do rukou velmi malé, ale bohaté skupiny lidí. Jelikož se stále více zmenšovala plocha volné půdy pro malé zemědělce, a naproti tomu se nebývale zvětšovala rozloha pozemků v rukou latifundistů, bylo pro velkou část venkovského obyvatelstva nemožné získat svůj kus půdy. Těmto lidem mnohdy nezbývalo nic jiného, než se odebrat do měst, ve kterých bylo možné profitovat alespoň částečně, a to z prostředků státu. Zde mohli využít podpory ze strany boháčů, kteří tím sledovali úspěch ve volbách. Mohli také získat potravinové přiděly.⁸⁷ Římská říše potřebovala nová území, aby bylo možné uspokojit neustále rostoucí spotřebu.

V Římě i v jiných městech říše se postupně hromadil velký počet příchozích z venkova. Jednalo se o chudé vrstvy, které neměly stejná práva jako římstí občané. I z tohoto důvodu jim v určité době bylo umožněno, aby jako kolonové obsadili nová území. Kolonové byly osoby, které si od latifundistů pronajali určitý pozemek, který obhospodařovali a platili poplatek za pronájem. Tito nájemci měli na rozdíl od otroků větší zájem o práci na pronajatém pozemku, zůstávala jim totiž část produkce pro vlastní potřebu.⁸⁸

Vybíráním poplatků byli pověřeni v době císařské publikáni⁸⁹, státní úředníci, příslušníci jezdeckého stavu. Tito jezdci patřili k nejbohatším Římanům, a často se nezdráhali žádat víc, než na co měli nárok. Sami publikáni zaplatili ze svého jednou ročně stanovenou sumu, museli být tedy dostatečně zajištěni, a potom už často za lichvářských podmínek vybírali naturální dávky v provinciích.⁹⁰

Příslušníci jezdců se sdružovali, spolupracovali mezi sebou a obohacovali se například i tím, že jim byly zadávány veřejné zakázky na velké stavby.⁹¹ Drobní zemědělci se často zadlužovali proto, že neměli dostatek vlastních prostředků na obhospodařování půdy⁹² a mohli být podle zákona prodáni do otroctví pro neplacení daní.⁹³

⁸⁶ Tamtéž, s. 468.

⁸⁷ Tamtéž, s. 472.

⁸⁸ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 287.

⁸⁹ Tamtéž, s. 101.

⁹⁰ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 468.

⁹¹ Tamtéž, s. 468.

⁹² ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 95.

⁹³ Tamtéž, s. 95.

5.2 Císařské období

V období císařství nastaly v římském hospodářství změny. Střídal se období válek a klidu, panovala nestabilita, a kromě dalších těžkostí se projevil dřívější postup vůči otrokům, na kterých bylo hospodářství založeno. Otroci nemohli zakládat rodiny, bylo jich v dřívějším období mnoho propuštěno na svobodu a také docházelo k jejich úmrtí z důvodu tvrdé práce.⁹⁴ Důsledkem bylo, že se rapidně zmenšil počet otroků a nebylo pracovních sil, které by obdělávaly půdu. Proto se také změnilo využívání velkostatků. Mnoho majitelů nechávalo své pozemky ladem, a bylo pak velice těžké je znovu využít k pěstování plodin. Velkostatkáři si vynutili pomoc ze strany drobných rolníků, ti pak ztratili své postavení svobodných nájemců a často se ve velkém stěhovali do měst.⁹⁵ Situace se natolik zhoršila, že nastal naprostý nedostatek občanů, kteří by chtěli pracovat v zemědělství. V roce 332 bylo Constantinem vydáno nařízení, podle kterého nebylo možné změnit práci. Drobný zemědělec musel dál obdělávat zem, a aby byl zajištěn alespoň určitý počet pracovníků, tento zákaz se vztahoval i na příbuzné. Nesměli si volit povolání, museli pokračovat v práci, kterou vykonávali jejich rodiče.⁹⁶

Pro velkostatkáře začalo být výhodnější, aby si na svých statcích vyprodukovali vše pro svou potřebu tak, aby nemuseli nakupovat zboží za vysoké ceny. To způsobovalo omezení obchodů a následné chudnutí měst.⁹⁷

5.3 Kupci

Pobřeží Středoziemního moře obývalo mnoho národů, které měly vlastní zvyky, kulturu, umění. V souvislosti s vojenskou a politickou expanzí do Říma neustále přicházelo mnoho různorodých lidí, pocházejících převážně z Řecka a z oblasti Středního Východu, kde byla velká obchodní tradice. V této skupině kupců se objevovali Řekové, Syřané, Egypťané atd., proslulí svým uměním v obchodování, od kterých se Římané měli možnost naučit vše potřebné k uzavírání dobrých obchodů.⁹⁸ Postupně Římané obchodovali s mnoha státy a často přitom riskovali. Mnohdy se jim však podařilo velmi zbohatnout a nakonec byli státem, který potřeboval na své výdaje další prostředky, přesvědčeni, aby své prostředky římské státní pokladně půjčili. Tak se stali věřiteli samotného Římského státu a měli z toho plynoucí

⁹⁴ KOLÁŘ, A., *Sociální otázka*, s. 124.

⁹⁵ Tamtéž, s. 125.

⁹⁶ Tamtéž, s. 125.

⁹⁷ KOLÁŘ, A., *Sociální otázka*, s. 126.

⁹⁸ DOSI, A.,- SCHELL, F., *Soldi*, s. 143.

výhody v podobě snížení daní a podobně. V situaci, kdy stát neměl dostatek peněz na splátky, vyplácel tyto bohatým obchodníkům v naturáliích.⁹⁹

5.4 Řemeslníci

Řemeslo mělo ve městech široké zastoupení, avšak nebylo u Římanů v oblibě, neboť jediným druhem práce, která byla tehdejší optikou důstojná pro Římana, byla práce v zemědělství.¹⁰⁰ Řemeslníci, kteří svou práci prováděli jako živnost, byli převážně z řad cizinců, propuštěnců a chudých plebejů.¹⁰¹ Na rozdíl od venkovské produkce, kterou vykonávali především otroci, byla malá městská výroba založena na svobodném povolání. Dílny byly většinou umístěné v přízemích obytných domů, ve kterých bydleli ve vyšších patrech příslušníci nižších tříd občanů. Každý malý řemeslník měl ve své dílně k dispozici několik otroků. Často to byli řemeslníci z řad propuštěnců, kteří byli někdy ještě vázání na původní majitele, a kterým platili část ze zisku ve znamení vděku za propuštění. Tímto způsobem se pro majitele stávali tito propuštění otroci předmětem pravidelného příjmu.

Ve městě se nacházely provozovny s různým zaměřením, mezi nejčastěji zastoupené patřily pekárny, které nahradily tradici domácího pečení chleba.¹⁰² Svobodný řemeslník pracoval většinou šest hodin denně, aby se mohl, jako správný Říman, věnovat odpočinku. Možná i z tohoto důvodu se mezi řemeslníky dařilo více propuštěncům a cizincům, kteří pracovali nepřetržitě.¹⁰³

Další a oblíbenou živností bylo pronajímání bytů. V Římě byl z důvodu husté zástavby omezený prostor pro výstavbu nových domů. Domy, ve kterých bydleli chudí Římané, byly mnohdy postaveny ze špatných materiálů a konstrukce se hroutily. Tyto pobožené domy byly nakupovány za výhodné ceny a po vystavění nového domu se za vysoký nájem pronajímaly.¹⁰⁴

Ve starověkém Římě existovaly také jiné formy podnikání, jako například sázky a hazardní hry, velmi rozšířená byla i prostituce. Řím, to byl svět mužů, postavení ženy bylo podřadné, a možná proto se dařilo také prostituci. Pro ženu, která neměla dostatek prostředků na obživu, byla prostituce cestou pro získání peněz. Prostitutky z nižších vrstev měly za klienty otroky, kterým bylo dlouho zapovězeno zakládání rodin. Dále to byli vojáci, kteří

⁹⁹ Tamtéž, s. 150.

¹⁰⁰ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 471.

¹⁰¹ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 117.

¹⁰² DOSI, A., - SCHELL, F., *Soldi*, s. 145.

¹⁰³ Tamtéž, s. 146.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 147.

neměli povolení založit rodinu během povinné vojenské služby. Dalšími zákazníky byli gladiátoři, cizinci a další obyvatelé města, kteří žili ze dne na den.¹⁰⁵ Přestože si prostitutky přišly na skromné peníze, musely platit daň.¹⁰⁶ Existovaly také veřejné domy, do kterých docházeli mnozí významní muži.¹⁰⁷

Ve starověkém Římě byla i dětská prostituce. Kuplíři nacházeli děti podél cest, nebo před chrámy, kam je odkládali nemajetní rodiče.¹⁰⁸

Z těchto příkladů rozmanitých činností v oblasti řemesel a podnikání vyplývá, že se ve starověkém Římě objevovalo mnoho osob, které potřebovaly pomoc. Byla zde nouze o ubytování, kterou stát přehlížel a chudým obyvatelům nenabízel azyl. Byly nuceny platit vysoké nájemné i v případě nouze. Situace v zemědělství donutila mnoho lidí opustit své domovy a ani v jejich případě nebylo pamatováno na jejich zázemí. Je také z popisovaných činností zřejmé, že se ve starověkém Římě vyskytovalo mnoho osob, kterým se dařilo dobře a které nebyly odkázány na pomoc státu. Byli to obyvatelé, kteří svým přičiněním či jiným nakloněným okolnostem získali dostatečné prostředky pro svou obživu.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 177.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 178.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 179.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 179.

6 Náboženství a charita

6.1 Římské náboženství

Pro obyvatele starověkého Říma bylo náboženství důležitou součástí života. Věřili v mnoho bohů, jednalo se polyteistické náboženství. V populaci se objevovalo mnoho lidí nových národností, kteří si přinesli s sebou vlastní zvyky a kultury. Občané byli velmi tolerantní vůči různým formám náboženství.¹⁰⁹

Pro Římana byli bohové všude, zasílali mu signály a zasahovali do jeho života. Například spatřit včelu považovali za dobré znamení, neboť včela byla poslem bohů a znamenala štěstí. Také pozorovali let ptáků, zde se podle směru letu dalo určit, zda konání bude dobré nebo zlé. Pokud pták přelétal na východ, kde vychází slunce, považovalo se to za dobré znamení. Přelet naopak na západ, kde slunce zapadá, znamenal zlé znamení. Podle letu ptáků se řídili dokonce velitelé vojska, kteří se před bitvou po modlitbě a obětování bohům dívali upřeně na nebe a pozorovali letící ptáky.¹¹⁰

Římané věřili dvěma skupinám božstva, jedním byli bozi domova, kteří chránili domácnost a život v ní. V každém obydlí se pro tyto bohy vyčlenil prostor a do takto vzniklé svatyně se Římané odebírali každé ráno, aby prosili bohy o ochranu.¹¹¹ Dalšími bohy pak byli bohové Jupiter, bůh nebe, blesku a hromu a ochránce římského lidu, jemuž byla svěřena vláda nad světem. Významná byla také bohyně Juno, ochránkyně žen a manželství.¹¹² Z dalších ženských božstev se lidé nejčastěji modlili k Minervě, bohyni umění, války a moudrosti. V Římě se také uctívali bohové Mars, Venuše, Diana, Bakchus, Merkur, Vulkán a další.¹¹³ Velmi silný byl kult bohyně Vesty, ochránkyně rodinného krbu, jež měla za úkol udržovat oheň. Tuto službu vykonávaly Vestálky, dívky, které byly vybírány ve věku 6-10 let a které byly nuceny žít v čistotě až do svých 30 let. Pokud se provinily, byly ponechány zemřít hladu.¹¹⁴ Legionáři, kteří bojovali v daleké Persii, s sebou přinesli víru v boha Mitru, náboženství, které se velmi rozšířilo a konkurovalo křesťanství.¹¹⁵

¹⁰⁹ ANGELA, A., *Una giornata nell'antica Roma*. Milano: MONDADORI, 2014, s. 105.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 105.

¹¹¹ Tamtéž, s. 106.

¹¹² ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 55.

¹¹³ ANGELA, A., *Una giornata*, s. 106.

¹¹⁴ SORANI, G., *Beneficienza*, [online].

¹¹⁵ ANGELA, A., *Una giornata*, s. 108.

6.2 Křesťanství

Křesťanství se v Římě objevilo již před rokem 54 n. l., a způsobilo velké změny ve společnosti.¹¹⁶ Jak už bylo uvedeno, Římané byli velmi tolerantní, ve společnosti se mísilo mnoho národností a mnoho náboženství. Tato náboženství byla různého zaměření, ale křesťanství se od všech těchto náboženství lišilo. Římané byli zvyklí na víru ve všechno možné, ale křesťanství přinášelo tolik nového, že s tím římská společnost neuměla nakládat.¹¹⁷

V Římě byli Židé, křesťané, věřící v boha Mitru, uctívající boha Jupitera a dalších římských bohů, to znamená, že zde existovala svoboda víry. Ze strany státu se jednalo o strategii ponechání víry, jehož účelem měl být klid ve společnosti.¹¹⁸ Bylo možné věřit v cokoli, ale s podmínkou, že občan musel uctívat také císaře jakožto boha, a musel se účastnit rituálů k počtě imperátora, uznávaje jeho absolutní moc.¹¹⁹ Římané nevnucovali svoje náboženství, ale vyžadovali, aby se na získaných územích rozšířilo. Všechna božstva a náboženství byla podřadná „žijícímu božstvu“, jež zavedl v roce 42 př. n. l. Gaius Julius Caesar, přičemž rozmach uctívání císaře-boha přišel až s Augustem, kdy se mu budovaly a zasvěcovaly chrámy i v provinciích.¹²⁰

Křesťanství bylo založené na uctívání jednoho Boha a křesťanům bylo cizí uctívání pohanských bohů spolu s modlitbami k císaři. Měli jiný způsob života, vůči kultu císaře měli averzi.¹²¹ Neoslavovali vzkvétání římské říše, ani budoucí vítězství římských vojsk. Dokonce naopak, začali se modlit za nepřátele říše, poněvadž je nepovažovali za nepřátele, ale za národy, které ještě neznaly zvěst o Ježíši Kristu.¹²²

Křesťané byli často kvůli odlišnostem podezříváni ze spáchání prohřešků vůči morálce.¹²³

Římské náboženství bylo veřejné, bylo velmi spjaté s celým státem, křesťané byli jiní, vyjímali se, a proto byli považováni za nepřátele. Bylo však pro stát těžké křesťany postihovat, jednalo se o skupinky mírumilovných lidí, které se provinily pouze tím, že patřily k náboženství, které šířilo etické hodnoty, jako caritas, lásku k bližnímu, odpuštění, pokoru. To byly hodnoty, které se nevyskytovaly v žádném jiném náboženství.¹²⁴

¹¹⁶ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 300.

¹¹⁷ CLEMENTE, G., *Guida*, s. 384.

¹¹⁸ ANGELA, A., *Una giornata*, s. 109.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 109.

¹²⁰ LEVERATO, Y., *Le persecuzioni dei cristiani: dalle origini al rescritto di Traiano*. [online]. [cit. 15. února 2017] Dostupné na: <http://www.tuttostoria.net/storia-antica.aspx?code=1146>

¹²¹ CLEMENTE, G., *Guida*, s. 384.

¹²² LEVERATO, Y., *Le persecuzioni*, [online].

¹²³ CLEMENTE, G., *Guida*, s. 384.

¹²⁴ LEVERATO, Y., *Le persecuzioni*, [online].

6.3 Pronásledování křesťanství

Císař Nero, který vládl v letech 54–68 př. n. l, byl prvním otevřeným pronásledovatelem křesťanů, v době jeho vlády byli umučeni apoštolové Petr a Pavel. Nero neviděl v křesťanství veliké nebezpečí, nevydal žádný zákon odsuzující křesťanství, spíše se jednalo o postihy za přečiny vůči morálce.¹²⁵ Přesto se jednalo o kruté pronásledování, které způsobilo oslabení křesťanské komunity.¹²⁶

Císař Domicianus se nechal nazývat bohem, šířil svůj kult a byl velkým pronásledovatelem křesťanů.¹²⁷ Dalším císařem, který se rozhodl tvrdě postavit proti novému náboženství, byl Decius. Ve 3. století n. l. už měla církev organizační strukturu, a přestože neměla vojsko, stávala se již jistou silou, která, na základě svých morálních principů, odsuzovala římský stát.¹²⁸ Decius vnímal moc církve a proti křesťanům postupoval velice tvrdě.¹²⁹

Decius vydal dva edikty, z nichž jeden z roku 303 n. l. zakazoval křesťanům modlitebny, nařídil zničení knih a přikázal uvěznění kněží. Druhý edikt potom postihoval smrtí ty, kteří se odmítli modlit k římským bohům.¹³⁰

Po tomto krutém období převzal vládu císař Costantinus, který pochopil, že je lepší s církví spolupracovat a tím znovu posílit římské císařství. Byl příznivcem křesťanství a v roce 313 vydal tzv. Milánský edikt, který zrovnoprávnil křesťanství s tradičním římským náboženstvím.¹³¹ Chránil a podporoval nové náboženství, dovolil křesťanům zastávat všechny úřady. Vrátil církvi zabavené budovy a poskytl náhradu za zničené. Věnoval církvi také některé chrámy starých bohů. Byl velkým stavitelem, který dal mimo jiné vybudovat baziliku k počtě mučedníka Petra.¹³² Constantinus se rozhodl usadit v Byzanci, kam přestěhoval hlavní město říše a nazval jej Konstantinopol.¹³³

Theodosius I. Veliký v roce 379 zakázal slavit pohanské kultury a křesťanství se stalo jediným oficiálně uznávaným náboženstvím.¹³⁴ V roce 395 n. l. došlo k rozdělení na Západní

¹²⁵ Tamtéž, [online].

¹²⁶ ANGELA, A., *Una giornata*, s. 109.

¹²⁷ LEVERATO, Y., *Le persecuzioni*, [online].

¹²⁸ Tamtéž, [online].

¹²⁹ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 344.

¹³⁰ Tamtéž, s. 345.

¹³¹ Tamtéž, s. 345.

¹³² Tamtéž, s. 347.

¹³³ Tamtéž, s. 349.

¹³⁴ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 691.

a Východní říši římskou.¹³⁵ Římská říše existovala až do roku 476 n. l., kdy došlo k sesazení Romula Augusta.¹³⁶

6.4 Změny ve společnosti

Od 4. do 9. století se město Řím přeměnilo z hlavního města římského impéria v hlavní město křesťanství a v sídlo nejvyššího představitele nového náboženství.¹³⁷

V pozdním císařství se ve starověkém Římě setkávali věřící tradičního náboženství s křesťany. Ve velkém středu města, na místech, které měly pro Římany velký význam, se konaly slavnosti a náboženské rituály, při kterých měli účastníci pociťovat výjimečnost postavení. Slavností se účastnily všechny vrstvy občanů, přičemž byla vždy dodržována hierarchie. Vrstvy obyvatelstva byly třídně rozděleny.¹³⁸ Křesťanství bylo pro obyvatele přitažlivé také proto, že se obřady a oslavy konaly za hradbami města. Tam se rozprostíraly hřbitovy, kde se připomínali mučedníci. Bylo možné zúčastnit se procesí a nevnímat rozdíly mezi chudými a bohatými. Na rozdíl od městských oslav, kde bohatí rozdávali drobné mince na znamení příslušnosti k honoraci, almužna, kterou distribuovala církve, měla jiný charakter. Mohli jí poskytnout různí lidé, bohatí i chudí, a příjemci almužny byli vybráni, jakožto nejzranitelnější. Tedy nemocní, cizinci, vydědění.¹³⁹

Pro vyšší vrstvy byla možnost poskytnout almužnu stále atraktivnější, neboť tímto způsobem bylo možné podpořit obyvatele a mít nižší náklady, než ty, které byly potřebné na pravidelné přiděly obilí.¹⁴⁰ Rozšiřoval se okruh dárců církve, a mezi nejštědřejší dárce se postupně zařadily ženy. Ženy, které měly v Římě podřadné postavení a nemohly se účastnit rozdělování přidělů obilí, byly církví přijaty a podporovány v práci pro druhé. Ženy z bohatých rodin kromě toho, že rozdávaly almužny, tak se také významně podílely na financování církevních staveb, či samy přímo zakládaly kostely.¹⁴¹

Část vybraných dobrovolných prostředků, které se vybíraly vždy prvního dne v měsíci, byla určena na krytí výjimečných situací, jako byla pronásledování nebo epidemie. Další část prostředků se využívala na soustavnou podporu vdov, sirotků, nemocných, vězňů.¹⁴² V roce

¹³⁵ ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 354.

¹³⁶ Tamtéž, s. 376.

¹³⁷ VALENTI, M., *Le motivazioni del reimpiego degli edifici classici a favore degli edifici di culto cristiani*. [online]. [cit. 1. března 2017]. Dostupné na www: http://www.glisicritti.it/arte_fede/volenti/cap-5.pdf

¹³⁸ BROWN, P., CAPITANI, O., CARDINI, F., a kol., *Povertà e carità dalla Roma tardo antica al '700 Italiano*. [online]. [cit. 1. března 2017] Dostupné na: <<http://www.mgh-bibliothek.de/dokumente/b/b071058.pdf>

¹³⁹ Tamtéž, [online].

¹⁴⁰ Tamtéž, [online].

¹⁴¹ Tamtéž, [online].

¹⁴² SORANI, G., *Beneficienza*, [online].

251 n. 1. byla z takto vybraných peněz poskytnuta pomoc více než 1500 vdovám a chudým.¹⁴³
Z dalších vybraných prostředků se poskytovalo také ubytování potřebným.¹⁴⁴

Křesťané v Římě zachovali velkou část staveb, nebořili je, nýbrž se snažili je znovu využít. Vsadili do nich kostely, kláštery a diakonie, nebo je využívali k ubytování. Zahrnutí legend o světcích do liturgie způsobilo, že se z chrámů stávala centra poutníků.¹⁴⁵

6.5 Sílicí vliv církve

První diakonie vznikla v Římě poblíž dobytčího trhu - Forum Boarium. Diakonie poskytovaly jídlo, oblečení, léčbu nemocným. Diakonie, přesto, že byly zřizovány církví a měly vždy oratoř, nebyla to místa kultu, nýbrž nezvykle centra péče o potřebné. Objevovaly se na místech, na kterých později vznikaly kostely. Síť kostelů, místa pomoci a asistence chudým, pokrývala celé město. To značí, jak moc byla charitativní činnost pro církve významná.¹⁴⁶

S tím, jak sílila křesťanská obec, která se díky příspěvkům či darům stávala stále bohatší a mohutnější organizací, přeměnila se poskytovaná pomoc z malých a drobných prvků dobročinnosti ve veřejnou charitativní a sociální činnost.¹⁴⁷

V Římě byl patrný vliv východní, byzantské víry, byly zakládány kostely, které byly zasvěceny na východě působícím světcům.¹⁴⁸

V Konstantinopoli vznikla škola, kde působil přední kazatel Basil Veliký, který byl proslulý charitativní činností.¹⁴⁹ Založil nemocnici, ve které se lékaři a ošetřovatelé starali o nemocné, o chudé a o cizince. Basil měl osobní zkušenost s nemocí, nabádal k tomu, aby si nemocní našli ve svém trápení také něco pozitivního.¹⁵⁰

V 6. století byla církve nucena sytit chudé obyvatelstvo Říma, v tom jí občas pomohla císařská vláda, která zasáhla ve snaze předejít hladomorům.¹⁵¹ Od roku 590 získávají znovu na síle diakonie, budovy určené pro péči o chudé a potřebné. Papež Řehoř se zasadil o péči chudých římských občanů. Každého prvního dne v měsíci byly expedovány pochutiny, jako je

¹⁴³ Tamtéž, [online].

¹⁴⁴ Tamtéž, [online].

¹⁴⁵ VALENTI, M., *Le motivazioni*, [online].

¹⁴⁶ BAGLIONI, P., *I poveri, tesoro della chiesa, e le più antiche diaconie di Roma*. [online]. [cit. 2. března 2017]
Dostupné na: < <http://www.piccolenote.ilgiornale.it/17656/i-poveri-tesoro-della-chiesa-e-le-piu-antiche-diaconie-di-roma>

¹⁴⁷ SORANI, G., *Beneficienza*, [online].

¹⁴⁸ BAGLIONI, P., *I poveri*, [online].

¹⁴⁹ BURIAN, J. - OLIVA, P., *Civilizace*, s. 698.

¹⁵⁰ LAITI, G., *Basilio e la pratica della carità* [online]. [cit. 2. března 2017]. Dostupné na: <https://books.google.cz/books?id=Lnye6KxkehQC&pg=PA11&lpg=PA11&dq=antica+roma+cura+dei+poveri&>

¹⁵¹ BAGLIONI, P., *I poveri*, [online].

obilí, víno, sýry, z Papežské rezidence – sv. Jana v Lateránu, aby se dostaly do diakonií rozmístěných ve městě. Byly zřízeny pojízdné kuchyně k zajištění teplé polévky pro chudé a nemocné, podle příkladu křesťanských komunit na východě.¹⁵²

Diakonie se objevily také v jiných městech, např. v Ravenně, Rimini a v Neapoli. Jelikož už nebyly v provozu městské lázně, byla tato centra mimo jiné vybavena lazebnami.¹⁵³

Po vzoru východních klášterů se rozšířily kláštery i na západě. V době hladu a epidemií se kláštery měnily v nemocnice pro chudé.¹⁵⁴

Do nástupu křesťanství se ve starověkém Římě vybudovalo mnoho staveb. Jednalo se o veřejné stavby, které poskytovaly obyvatelům užitek. Byly to například lázně, amfiteátry, vodovody, chrámy, paláce a mnohé jiné budovy. Centra pomoci pro druhé se objevila až v době císařství z iniciativy věřících křesťanů. Ošetřovali se zde nemocní, byla jim poskytována peněžní i potravinová pomoc. Tato pomoc byla cílená, byla určena těm nejpotřebnějším. Také vznik dalších podobných diakonií a center pomoci nebyl náhodný, nýbrž se jednalo o záměr rozšířit dobročinnost do dalších území. Zde započala charitativní činnost, která se v tomto pojetí v předchozí historii starověkého Říma nevyskytovala. Po vytrvalém a opakovaném období pronásledování křesťanů se v římské společnosti rozšířily ideály tohoto náboženství, což znamenalo zásadní posun v oblasti dobročinnosti.

¹⁵² Tamtéž, [online].

¹⁵³ Tamtéž, [online].

¹⁵⁴ SORANI, G., *Beneficienza*, [online].

Závěr

V mé práci bylo možné nahlédnout na život lidí v antickém Římě. Pro většinu osob v té době znamenal život hlavní prioritu.

Z prostudovaných materiálů vyplývá, že soucit s osudem druhého člověka byl pravděpodobně neznámý, nezdá se, že by se projevoval například v pomoci druhým. Přes veškeré utrpení a bídu, kterou museli lidé žijící v té době vnímat, otroctví a těžké životní podmínky otroků a chudých spoluobčanů, nejsou známy případy, podle kterých by bylo možné usoudit, že charitativní jednání, pomoc potřebným, patřila do tehdejší společnosti.

Existovaly potravinové přídělky, které jistě významným způsobem pomáhaly k zajištění nasycení obyvatelstva, avšak tato pomoc byla spíše zneužívána. Na jedné straně byli příjemci, kteří se naučili těchto přídelů využívat, a nesnažili se o zajištění živobytí svým přičiněním. Na druhé straně, na straně dárců, byla potravinová pomoc účinnou politickou zbraní.

Příděly obilí měly v různých dobách pomoci obyvatelstvu v nouzi, ale především byla tato pomoc prostředkem pro přístup k moci. Občan, který věděl, že mu bude při splnění určitých podmínek nabídnuta pomoc, byl ochoten svým hlasem podpořit toho, kdo mu takovou pomoc poskytl. Tudíž prvotním cílem pomoci nebylo zlepšení občanova statusu, ale byl to jednoduše politický kalkul, který se v určité době zavedl, který se osvědčil, a který přetrval po celé dlouhé období starověkého Říma.

V období císařství se určitě mnohé změnilo, byla větší snaha zlepšit podmínky otrokům. Částečně proto, že si to vyžadovala dlouhá historie otroctví a následkem vývoje došlo ke změnám. Zčásti se celkové vnímání situace otroků změnilo proto, že se Řím dostal do stavu, kdy musel bránit své hranice, přičemž bylo nutné zajistit dostatečnou armádu a pro zajištění celého státního aparátu bylo zapotřebí nových pracovních sil. Otroků se však začalo nedostávat, nemohli zakládat rodiny, tudíž nebyl velký přírůstek z jejich řad, a jejich počet se neobnovoval také proto, že už neprobíhaly dobytelské, nýbrž obranné války. Tím, jak otroků ubývalo, zvyšovala se jejich cena a docházelo ke změně v postoji k nim.

Objevovaly se zákony a opatření, které měly za cíl přisoudit otrokům nějaká práva. Mezi takové zákony tedy patřil souhlas se sňatky mezi otroky, nebo například zákon, který už významně měnil život otroků a který jim přisoudil pomoc v nemoci ze strany jejich pánů. Byl vydaný pod názvem *Senatus consultum Claudianum* v roce 52 v době vlády císaře Claudia.¹⁵⁵ Tento zákon už pamatoval na druhé, ne tolik na život samotných občanů Říma, tak, jak tomu bylo při přijímání většiny zákonů, ale byl v zákoně prvek dobra ve prospěch individuí, která

¹⁵⁵GLI SCHIAVI, [online].

po mnoho staletí pro Římany neznamena více, než mluvící věci, jak se o otrocích vyjádřil jeden slavný římský občan. Byl to Marcus Terentius Varro, který ve svém díle popsal situaci na venkově v 1. st. př. n. l.¹⁵⁶ V době císařství byl vyvíjen zájem ze strany státu o ostatní, nejen o otroky, ale i o chudé občany, kterým byl rozšířen pravidelný příděl potravin o další složky. Byl jim obohacen jídelníček o maso, olej, víno, což mělo za následek nejen zlepšení samotné chuti pokrmů, které si přidáním dalších přísad mohli chudí Římané připravit, ale pravděpodobně se zlepšil i jejich zdravotní stav zásluhou přísunu obohacených potravin.

Lze tedy vypořadovat z těchto dobročinných rozhodnutí určitý posun k charitativní činnosti, avšak chybí zde ještě stále prvek charity, péče o druhé v tom smyslu, jaký známe my dnes, tedy prostřednictvím útulků pro chudé, nemocnic a jiných dobročinných organizací. Pravděpodobně existovaly v privátní sféře, v každodenním životě formy charitativní činnosti mezi osobami, které se navzájem znaly, a kterým nebyl lhostejný osud toho druhého. Nepodařilo se mi však najít o těchto lidských aspektech života záznamy. Velkou a rozhodující změnu ve prospěch lidí, kteří potřebovali pomoc v nouzi, představoval nástup křesťanství.

Pro křesťanství bylo důležité, že se k tomuto novému náboženství hlásilo stále více císařů. Po období pronásledování křesťanů se celkové klima ve společnosti změnilo, což působilo pozitivně na činnost a organizaci církve. Hospodářství se dostalo do těžké situace, ve které už stát nemohl efektivně zasahovat ve prospěch chudých občanů. Tuto činnost převzala církev, která na základě svých hodnot působila ve společnosti a vykonávala různé formy charitativní činnosti. V tomto případě však nešlo o pomoc, která se měla dobrodinci vrátit v podobě hlasu ve volbách, jak tomu bylo v římské říši před rozšířením křesťanství. Nyní se jednalo o pomoc, která byla vstřícná, chápající, nezištná. V poslední etapě starověkého Říma se ve společnosti objevilo něco, co přeměnilo myšlení a konání občanů. Byl to zájem o druhé, láska, kterou projevovali křesťané vůči nejslabším a nejzranitelnějším členům obyvatelstva.

V závěru své práce mohu konstatovat, že charitativní činnost ve starověkém Římě existovala zásluhou křesťanství.

¹⁵⁶ZAMAROVSKÝ, V., *Dějiny*, s. 114.

Seznam použitých zdrojů

ANGELA, A., Una giornata nell'antica Roma. Milano: MONDADORI, 2014. ISBN 978-88-04-6666-4

BURIAN, J., Evropské rudné doly za říského císařství, jejich správa a pracovníci v nich. Praha: KARLOVA UNIVERZITA, 1954. Nemá ISBN

BURIAN, J. - OLIVA, P., Civilizace starověkého Středomoří., 2. vydání., II. díl. Praha: ARISTA BOOKS, 2015. ISBN 978-80-87867-19-8

CLEMENTE, G., Guida alla storia romana. Milano: MONDADORI, 2014. ISBN 978-88-04-56618-2

DOSI, A.,- SCHELL, F., Soldi, affari e malaffare nella Roma antica. Milano: MURSI, 1993. ISBN 978-88-425-5632-9

CHRIST, K., Krize a zánik Římské republiky. Praha: VYŠEHRAD, 2010. ISBN 978-80-7429-029-9

KOLÁŘ, A., Sociální otázka v starém Řecku a Římě. Bratislava: ACADEMIE, 1927. Nemá ISBN

ZAMAROVSKÝ, V., Dějiny psané Římem. 5.vydání. Praha: GARAMOND, 2015. ISBN 978-80-7407-287-1

Elektronické zdroje

GALAVOTTI, E., Periodizzazione della storia romana. [online] Poslední aktualizace 11. 9. 2014 [cit. 10. ledna 2017]. Dostupné na WWW: < <http://www.homolaicus.com>

GALAVOTTI, E., L'impero romano. [online]. Poslední aktualizace 11. 9. 2014 [cit. 18. ledna 2017]. Dostupné na WWW: < <http://www.homolaicus.com/storia/antica/roma/impero.htm>

BAGLIONI, P., I poveri, tesoro della chiesa, e le più antiche diaconie di Roma. [online]. Vydání 7. 3. 2014 [cit. 2. března 2017]. Dostupné na: WWW: <

<http://www.piccolenote.ilgiornale.it/17656/i-poveri-tesoro-della-chiesa-e-le-piu-antiche-diaconie-di-roma>

BROWN, P., CAPITANI, O., CARDINI, F., a kol., Povertà e carità dalla Roma tardo antica al 700 Italiano. [online]. [cit. 1. března 2017]. (s. 1-28) Dostupné na: WWW: < <http://www.mgh – bibliothek.de/dokumente/b/b071058.pdf>

FRACCARO, P., Giulie, Leggi. [online]. [cit. 12. března 2017] Dostupné na WWW: < [http://www.treccani.it/enciclopedia/leggi-giulie_\(Enciclopedia-Italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/leggi-giulie_(Enciclopedia-Italiana)/)

LAITI, G., Basilio e la pratica della carità [online]. [cit. 2. března 2017] (s. 10-17) Dostupné na: <https://books.google.cz/books?id=Lnye6KxkehQC&pg=PA11&lpg=PA11&dq=antica+roma+cura+dei+poveri&>

LEVERATO, Y., Le persecuzioni dei cristiani: dalle origini al rescritto di Traiano. [online]. Vydání 15.2. 2016 [cit. 15. února]. Dostupné na: WWW:< <http://www.tuttostoria.net/storia-antica.aspx?code=1146>

SORACI, C., Dalle „frumentationes“ alle distribuzioni di pane. Riflessioni su una riforma di Aureliano [online]. (s.345-379) [cit. 20. ledna 2017] Dostupné na: WWW:< http://www.accademia.edu/1392423Dalle_frumentationes_alle_distribuzioni_di_pane_Riflessione-su_una_riforma_di_Aureliano

SORANI, G., Beneficienza e assistenza [online]. [cit. 15. února 2017] Dostupné na WWW:<[http://www.treccani.it/enciclopedia/beneficienza-e-assistenza_\(Enciclopedia-Italiana\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/beneficienza-e-assistenza_(Enciclopedia-Italiana))

VALENTI, M., Le motivazioni del reimpiego degli edifici classici a favore degli edifici di culto cristiani. [online] (s. 1-72) [cit. 1. března 2017]. Dostupné na WWW: < http://www.gliscritti.it/arte_fede/volenti/cap-5.pdf

GLI SCHIAVI, [online]. [cit. 25. ledna 2017] Dostupné na WWW: < <http://www.romanoimpero.com/2010/gli-schiavi.html>

Abstrakt

Tato práce je zaměřena na charitativní činnost ve starověkém Římě. Stručně jsou zde vyjmenována některá historická fakta, dále důležité zákony, které byly vydány s cílem zlepšit postavení určitých skupin obyvatelstva. Cílem práce bylo zjistit, zda existovaly ve starověkém Římě prvky toho, co by se dalo nazvat charitativní činností. Výsledkem je popis zjištěného stavu v závěru bakalářské práce.

Klíčová slova: starověký Řím, charitativní činnost, zákony, otroctví, křesťanství

Abstract

This bachelor work is focused on charitable activities in ancient Rome. Briefly, there are identified some historical facts, further important laws that were issued to improve the status of certain population groups. The aim of the study was to determine whether there were any elements in ancient Rome of what could be called charity work. The result is a description of the found condition at the end of the work.

Key words: ancient Rome, charitable activities, laws, slavery, Christianity